

20. СУМ - Словник української мови.-К.,1979.-Т.10.
21. Трубочев О.Н. Названия рек Правобережной Украины.-М.,1968.
22. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. -М.,1964.-1973.-Т.1-4.
23. Bliha M. Toponymia Ondavskej a Toplianskei doliny: Slovensko-rusínske jazykové kontakty v chotárných názvoch.-Prešov, 1996.
24. Lutterer I., Kropáček L., Hunaček V. Původ zeměpisných jmen.-Praha, 1976.
25. Lutterer I., Majtán L., Šramek R. Zeměpisná jména Československa. - Praha,1982.
26. Rospond S. Etnogeneza słowian światle terminologii topograficznej// Onomastica Jugoslavica.-1982.-V.9.
27. Udolph J. Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbeziehungen.- Heidelberg,1979.

С.О. Вербич

Слов'яно-балтійська взаємодія на фоні прикарпатської гідронімії:Стривігор

Лінгвістичні спостереження над гідроніміконом давнього культурного ландшафту, в основі яких лежить принцип етимологізації географічних назв, сприяють розв'язанню значної кількості складних питань, пов'язаних із глото-етногенетичною проблематикою окресленого терену. В цьому контексті показовим є Прикарпатський регіон як частина Правобережної України, де, на думку дослідників, простежується ймовірність «індоевропейської етномовної периферії в останній період індосвропейської спільноти» [5:638]. Враховуючи периферійність вказаної зони до якогось умовно допустимого центрального ареалу, в останній слід очікувати «законсервовані» архаїчні явища мовного рівня [17:21], насамперед, у сфері лексики, які, при відповідній етимологічній інтерпретації, дозволять розширити склад потенційних слов'янських утворень або ж визначити неслов'янські словникові елементи чи слов'янсько-іншомовні лексичні (апелятивно-оніміні) ізоглоси. Предметом нашої уваги виступають давні слов'яно-балтські взаємини, окремі штрихи з яких простежуються в гідронімії Прикарпатського регіону [14:247].

Назва **Стривігор**, р., л. Дністра; поч. у Польщі (с.Стереваяжик), комиш. Лісецьк. пов.; тече у Львівськ. обл, через нп Старява, Слохині, Часадки, Гуманець Старосамбірськ. р-ну; Пиняни, Чернихів, гирло ниж-

че с.Долобів Самбірськ. р-ну, основні варіанти - Стеревяжь, Стрв'яжь [11:533], Стрв'яж (XVI ст. [2:169]) неодноразово привертала увагу найрізноманітніших учених, що, відповідно, зумовило значну кількість різнопланових тлумачень цього гідроніма. Спільним для всіх досліджень є те, що їхні автори сходяться на генетичній архаїці назви Стривігор, яка сягає навіть індоєвропейського словотвору. Сказане змушує детально заналізувати вже зроблене в плані інтерпретації гідроніма **Стривігор**.

На думку О.М.Трубачова, назва прикарпатської річки **Стривігор / Стрв'яж** органічно вписується в дослов'янський топонімний контекст зазначеного регіону. Зокрема, він вказує на те, що в основі сучасної форми **Стрв'яж** лежить, ймовірно, давнє *struingos, яке слід вважати іллірійським, оскільки й корінь, і суфікс зустрічаються як іллірійські факти в античній топонімії. Водночас, коренева морфема *strūi- пояснюється на базі реконструкції давнього вокалізму: стры-/стрв- < *strū-/ *strū-. Однак така реконструкція здійснюється при майже повній відсутності матеріалів давньої писемної історії [15:157].

Таким чином, О.М.Трубачов розчленовує гідронім Стривігор/Стрв'яж на корінь *strū- і суфікс -ng-, не наводячи інших іллірійських назв, де простежується аналогічний формант. Крім того, навіть за умови наявності останнього, незрозумілим лишається значення, яке він містить, приєднуючись до вже згаданого кореня. До речі, німецький дослідник Ю.Удольф також докоряє О.М.Трубачову за недостатність переконливих аргументів при поясненні верхньодністерського Стрв'яжа. Однак, критично ставлячись до висновків попередника, сам він не враховує власних зауважень.

Так, Ю.Удольф справедливо вбачає в назві Стривігор/Стрв'яж двокомпонентну структуру, відновлюючи праформу *strvęg-. Якщо перший зводиться ним до *sreç- *текти*, другий відбиває, на його думку, суф. *-ęg- що порівнюється з литовським суфіксом -inga. На підтримку свого припущення дослідник наводить литовські топоніми Del-inga, Aus-inge та ін. Відповідно, елемент -V- виконує тут функцію інтервокального звука, усуваючи так званий г'ятус або з'яння: str-ing- [26:616]. З цього приводу логічним буде запитання про структуру компонента Вігор/Вягр, оскільки останній є назвою самостійного гідрооб'єкта в бас. Сяну (р.Вігор п. Сяну п. Вісли; с.Нижанковичі Старосамбірськ, р-ну Львівськ. обл. [11:106]), якщо виділяти тут суфікс *-ęg- <лит. -inga.

У контексті сказаного доцільно пригадати етимологію гідроніма

Стривігор//Стрв'яж польського славіста Л.Беднарчука, який пояснює його як композиту, де перша частина Стри-/Стр-, так як і Стрий, Стрипа зводиться до іє. *ser- *тексти* в ступені редукції зі вставним -t-, другу частину, на його думку, слід пов'язувати з сусіднім Wiar/Wihog [19:27]. Стосовно назви **Вігор** слід визначити те, що остання неоднозначно тлумачиться в спеціальній літературі. Так, Я.Розвадовський виділяє в назві Wiahr/Wihog гніздо *vegr- чи *veġ- (тоді виникає закономірне запитання про роль звука -r-), яке, на його думку, не властиве слов'янським мовам, натомість воно відоме в балтійських і германських мовах, наприклад: с.-н.-нім. wingeren *гнути, кривити, повзти*, нім. winken *махати, хитати*, лит. vingus *кривий*, лат. vingūš *швидкий, стрімкий, прудкий* < іє. *ϕenk- або *ϕeng-. Пор. стосовно цього назву р. Winger-uppis, що в Норвегії. Гідронім Стрв'яж Я.Розвадовський вважає композитою: *stru-veġ- < іє. *sru-ϕeng- [28:70].

Важливим для розуміння структури назви Вігор/Вягр є словотвірний аналіз останньої О.І.Соболевським, правильніше, той топонімний фактаж, у системі якого знаходить собі місце й Вягр, пор., наприклад, рр.Выгорь (колиш. Смоленськ.губ.), Вигра (колиш. Гродненськ.губ.), р.Угра в бас. Оки тощо, де цей дослідник виділяє структурну групу -гр- [12:267]. Щодо назви р.Угра, в науковій літературі її пояснюють двояко. З одного боку вона тлумачиться як річка, де водиться багато вугрів, а з іншого - як можливий балтизм у зіставленні з д.-прус. Wangrae на основі лит. vingris *вигін* [18,4:147]. Т.Лер-Сплавинський в монографії "О pochodzeniu i praojczyźnie słowian" (1946, на жаль, нам вона була недоступна [26:615-616]) схильний співвідносити її зі східнослов'янським вихор вітер, яке пояснюється авторами «Етимологічного словника української мови» від іє. *ϕei- *крутити, гнути* [4,1:386], тобто первісно Вігор позначав *криву, вигнуту річку*.

Не торкаючись поки що семантики цього потамоніма, зауважимо дещо про його структуру стосовно порівняння з апелятивом вихор. Таке зіставлення видається нам малоюмовірним з огляду на те, що вперше в писемних джерелах гідронім Вігор фіксується у формі Вагрь/Вягрь/Вягрь (ХІІст.[10,1:270-271]), а не Вягрь. Крім того, у структурі оніма Вігор не було жодних підстав для оглушення г у ґ. Наведений матеріал підтверджується також іншомовними джерелами, на що вказує польський ономаст Я.Рігер: Wiahr- 1097 р.

Виходячи з міркувань цього дослідника, гідронімна основа назви

Wiar/Wiahr/Wihor пояснюється на базі реконструйованого *veǵgo- *крутий, швидкий, зігнутий*. При цьому автор стверджує, що ця назва аж ніяк не схожа на слов'янську і є власне індоєвропейзмом [21:176]. У наступних розвідках, присвячених басейну Сяну, Я.Рігер констатує «староєвропейську» природу гідроніма Вягр. Суттєвим є зауваження цього дослідника стосовно фонетичної структури назви Вігór < первісного Вягр, де і́ (Вігор) є результатом діалектної переогласовки 'a>e, i, а звук o, відповідно, вставний [22:58]. На дослов'янське походження назви вказує також і польський мовознавець Е.Жетельська-Фелешко [24:105].

Певну увагу українському гідронімові Стривігор/Стрв'яж приділяли й українські вчені. Так, О.С.Стрижак у структурі зазначених назв виділяє суфікс -v-, зводячи Стривігор до іє. *sr- *швидка* (про річку) [13:22]. Проте, тут незрозумілою лишається структура назви Стривігор. Досить цікаве й науково виважене пояснення назви Стривігор/Стрв'яж знаходимо в А.П.Непокупного. Певною мірою його етимологія співвідноситься з указаною вище Я.Розвадовського.

Дослідник також виводить Sterevjaž або Stryvihor від кореня *veǵg-, який дуже добре представлений в балтійських і германських мовах. Зокрема, слов'янське *veǵg(r)- може відбивати германське *veny-/ *viny-. З іншого боку, А.П.Непокупний відзначав, що цей гідронім можна було б віднести до виразних балто-скандинавських топонімних паралелей (але не вказує яких). Для таких назв, за словами дослідника, також імовірна балто-германська етимологія. Заслугове на увагу думка цього вченого стосовно народноетимологічного переосмислення гідроніма **Вягр**, внаслідок чого виник **Вігór** [8:70-71]. Як бачимо з попереднього матеріалу, спроба пояснення назв із коренем як *veǵg-, *ogr- як балтійських - непоодинокі. Осмисливши викладену вище інформацію щодо пояснення вказаної назви, ми не знаходимо остаточного етимологічного розв'язання цієї проблеми.

Як свідчать гідронімні дослідження в цілому, базовою для аналізу завжди є якась одна форма, усі ж інші, відповідно, вторинні до останньої. Це спонукає нас до з'ясування саме вихідного варіанта досліджуваного гідроніма. Таким, на наш погляд, є Стрв'яж. Проте вказана назва в її сучасному вигляді також не відбиває первісної структури, яка зазнала певних фонетичних змін. С.Б.Веселовський відзначає, що чим давнішою є назва, тим більша ймовірність видозміни її фонетичної структури [1:26].

Ми цілком згодні з висновками попередників стосовно композитної структури гідроніма Стрвьяж. Проте в їхніх поясненнях чітко простежується лише другий компонент двоосновної назви - Вігор, В'яж; про перший сказано лише, що він зводиться до іє. кореня *ser-/*sr- *текти (про річку)*. Разом із тим, у будь-якій композиті, яка є цілісною будовою, обидва компоненти мають бути формально та семантично узгоджені. З певною обережністю ми припускаємо, що перша частина гідроніма Стрвьяж - Стры- співвідноситься з відновленим терміном *struj *річка, потік*, який ми виводимо від іє. *sgū- *текти (про річку, потік)*, ускладненого детермінативом -j- (його дальша нівеляція з'ясується нижче). Стосовно другої частини, то її, безперечно, слід зводити до назви Вігор, на що вказував ще Д.Беднарчук. До речі, цей гідронім має варіант Struwihor [25,13:267].

Первісні фіксації засвідчують гідронім Вігор як Вягр/ Вагръ, Wiahr (див. вище). Враховуючи сказане, маємо підстави для реконструкції кореневої частини назви - *veǵ-. Однак проблемною лишається її повна структура - *veǵǵ чи *veǵǵǵ. Литовські апелятиви vingus, vingris [27:385-386] вказують на те, що логічнішим із погляду фонетичної структури слід вважати реконструйоване *veǵǵǵь. Генетично останнє зводиться до іє. гнізда *ǵen-g- *гнути, згинати, нагинати* [28,1:260], де -g- – розширювач кореня на індоєвропейському рівні. Щодо цього зауважимо, що аналогічні структурі елементи в індоєвропейській правій виленовуються лише у тому випадкові, коли реально представлені твірна й похідна основи, а також простежується варіантність кінцевих елементів похідної основи, наприклад, іє. *bhelg- *блищати* не утворює самостійного індоєвропейського кореня, оскільки існує іє. *bhel- *сяти* (тут -g- є розширювачем) і, навпаки, іє. *ǵeus- *пробувати, любити* не можна розділити на *ǵeu- та розширювач -s- (в індоєвропейській мові існували корені *ǵeu- *гнути, згинати* та *ǵeu- *поспішати, поганяти*, що зовсім не пов'язуються в семантичному плані з іє. *ǵeus-, тут -s- входить до структури кореня [7:21]). Зазначимо, що в іє. *ǵen-g, до якого ми зводимо *veǵǵǵь, -g- не може входити до структури кореня, оскільки існує іє. *ǵenǵh- *живити, кишка (ознака кривизни)*, *ǵendh - *вертити, повертати, згинати* [28,1:258-262], які семантично співвідносяться з *ǵeng- *гнути, згинати, нагинати* < іє. *ǵen- те ж саме, розширеного структурними елементами -ǵ(h)-, -d(h)-, -g-.

Отже, реконструйоване *veǵǵǵь < іє. *ǵen - + детермінативна група

-gr-. Варіант до Вягр/Вігор відбиває в своїй структурі вставне *o*, що виникло вже на власне україномовному ґрунті, аналогічно як *e* в Дністер-Дністр. З приводу лит. *vingrus, vingris вигнутий, покручений*, то вони мотивують гідронімні основи лит. рр. *Viñgrīs, Vingrys* [27:385-386], що є абсолютними відповідниками в плані фонетичної структури для прикарпатського Вягр. Не зайвим буде сказати про те, що значення реконструйованого **vęgrь/ь щось вигнуте, викривлене* підкріплюється гідрологічною характеристикою басейну р.Вягр, яка тече між гірськими хребтами Прикарпаття, утворюючи численні коліна [25,13:267-268]. На основі сказаного вище можна відновити праформу для етимологізованого Стривяж, яка бачиться нам, як **stry(ј)vęgrь/ь*. Стосовно першої частини **stry-*, то вона виводиться від **stryjь річка, потік*. Однак у відновленому **stry(ј)vęgrь/ь* фінальне -*јь* відсутнє.

На нашу думку, тут відображене таке фонетичне явище, як апокопа (усічення кінця основи), що певною мірою знаходить підтримку на базі діалектної лексики, наприклад: укр. стрийна *тітка, батькова сестра* [3,4:216] і стрына *те ж саме* [9,2:259]; укр. стрик *дядько*, болг. стрико, пол. *stryk*, чес. *struc те ж саме* виводяться від **stryj-ькь* і **stryj-ьсь* [20:478], де спостерігаємо аналогічне явище усічення кінцевого -*јь* твірної основи **stryj* усередині похідного слова.

Можливою підставою для такого процесу (усічення фіналі -*ј-* у композиті **stry(ј)vęgrь/ь*; зауважимо, що -*јь* зникає саме перед початковим -*v-* наступного компонента) є те, що зазначені звуки об'єднуються двома ознаками, а саме: 1) за звучністю - обидва є сонантами, 2) за способом творення - обидва фрикативні (щілинні) або спіранти. При вимові останніх струмиськ видихуваного повітря проходить через вузьку щілину, утворену артикуляційними органами [6:108-110], що створює певну незручність для мовця, коли вказані звуки розміщуються один за одним. Це, очевидно, й зумовило зникнення першого з них. У польському фонетичному оточенні апелюють **stry(ј)vęgrь/ь* (тут, швидше, **stry(ј)vęgrь*) трансформувалася у стривяж, що пояснюється прочитанням пол. -*r'*- як -*rz-* (ж), наприклад, рос. угорь - пол. *węgorz*; гідроніми - пол. *Świerz* - укр. Свір [11:491].

Запропонований матеріал розглядається як фрагмент до багатогранних слов'яно-балтських контактів у сфері онімної лексики і накреслює широке коло проблем для дальшої розробки. Додатковим підтвердженням сказаному виступає теза О.М.Трубачова про актуальність вивчення

балто-слов'янських відповідників серед зовнішніх ізолекс слов'янського мовного континууму [4:189].

1. Веселовский С.Б. Топонимика на службе в истории/ Исторические записки.-М.,1945.- Вып17.
2. Волинські грамоти XVI ст.-К.,1995.
3. Словарь української мови.-К.,1907-1909.-Т.1-4.
4. Етимологічний словник української мови.-К., 1982-1989.-Т. 1-3.
5. Железняк И.М. Гидронимия Украины и проблема славянского этногенеза//X Международный конгресс на славистике (София, 1988). Резюме на докладе.-София, 1988.
6. Исторична граматика української мови.-К., 1980.
7. Макаев Э. А. Структура слова в индоевропейских и германских языках.-М., 1970.
8. (Непокупний А.П.) Балто-українські взаємозв'язки і паралелі/Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках.-К.,1981.
9. Онишкевич М.И. Словник бойківських говірок: У 2-х ч. – К., 1984.
10. Полное собрание русских летописей.
11. Словник гідронімів України. - К.,1979.
12. Соболевский А.И. Русск-скифские этюды//Известия отделения языка и словесности.-Л.,1924.-Т.27.
13. (Стрижак О.С.) Взаємозв'язки часів найдавніших ономастичних фіксацій/Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках -К., 1981
14. Топоров В.Н. Балтийский элемент к северу от Карпат: Этнонимическая основа *Galind как знак балтийской периферии// Slavia Orientalis.-1980.-Т.29,1/2.
15. Трубачев О.Н. Название рек Правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация,- М.,1968.
16. Трубачев О.Н. О составе праславянского словаря (Проблемы и задачи) //Славянское языковедение. V Междунар. съезд славистов (София, 1963):Докл. сов. делегации.-М.,1963.
17. Трубачев О.Н. Регионализмы русской лексики на фоне учения о праславянском лексическом диалектизме//Русская региональная лексика XI-XVII вв - М.,1987.
18. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка.-М., 1964-1978,- Т. 1-4.
19. Bednarczuk L. Zagadnienie przedślwiańskiej hydronimii Karpat//Rocznik naukowo-dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace językoznawcze.-1973.-Zesz.47.
20. Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského.-Praha, 1957.
21. Rieger J. Nazwy wodne dorzecza Sanu //Prace onomastyczne. 12 - Wrocław,1969.
22. Rieger J. Kilka uwag o dawniej hydronimii w dorzeczu Sanu//Hydronimia słowiańska: Materiały z IX konf. Komisji onomastyki słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów.- Wrocław,1989.

23. Rozwadowski J. Kilka uwag do przedhistorycznych stosunków wschodniej Europy i praojczyzny indoeuropejskiej na podstawie nazw wód// Rocznik slawistyczny.-Kraków, 1913.-T.6.

Rzetelska-Felesko E. Perspektywy badań nad przedślwiańskimi nazwami rzecznyymi na obszarze Polski// Hydronimia słowiańska: Materiały z IX konf. Komisji onomastyki słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów.- Wrocław, 1989.

24. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.- Warszawa, 1880-1895.-T.I-XIV.

25. Udolph J. Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen.- Heidelberg, 1979.

26. Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas.- Vilnius, 1981.

27. Walde A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen.- Berlin-Leipzig, 1927-1930.-Bd.I-II.

Е.Е. Мінкєвич

Відантропонімі та відетнонімі назви тюркського походження в гідронімії межиріччя Дунаю та Дністра (Буджак)

Номінація географічного об'єкта за його зв'язком з певною людиною (групою людей) належить до найдавніших та найпродуктивніших моделей, представлених у різних топонімічних системах (див., наприклад [2:21]).

В гідронімії Буджака широко представлені відантропонімі назви різного походження - українські: ерик Ганзя, Йоськин жолобок, Маркова плавня, урочища Костєво та Мойсєєво; молдавські - озеро Гедеона Марє (особове ім'я Гедеон + марє *великий*, балка Гинкулова < прізвище Гинку, Вале Гогія (вале *долина* + прізвисько Гог *дурень*), тюркські - озеро Муртаза, гирло Суліман. Але якщо серед слов'янських та східнороманських антропогідронімів представлені назви від різних типів антропонімів - особових імен, прізвищ, прізвицьк, то в гідронімії тюркського походження чітко виділяються передусім утворення від особових імен. Набір імен, використовуваний народами, що сповідують іслам та християнство, в абсолютній більшості не співпадає, а невеличка група імен спільного походження має різне фонетичне оформлення (пор. Абрам -